

здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ КОМЕРЦІЙНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Досліджуються питання забезпечення свободи здійснення комерційної господарської діяльності, її загальні принципи. Аналізуються форми забезпечення комерційного господарювання. Розглядаються суб'єкти організаційно-господарських повноважень, що мають відповідну господарську компетенцію щодо гарантування свободи здійснення комерційної господарської діяльності.

Ключові слова: свобода комерційного господарювання, форми забезпечення свободи комерційного господарювання, господарська компетенція.

Исследуются вопросы обеспечения свободы осуществления коммерческой хозяйственной деятельности, ее общие принципы. Анализируются формы обеспечения коммерческого хозяйствования. Рассматриваются субъекты организационно-хозяйственных полномочий, которые имеют соответствующую хозяйственную компетенцию по обеспечению свободы осуществления коммерческой хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: свобода коммерческого хозяйствования, формы обеспечения свободы коммерческого хозяйствования, хозяйственная компетенция.

The problems of freedom of commercial economic activity, its general principles. Analyzes the forms of the commercial entity. Considered the subjects of organizational and economic powers with economic competence appropriate to guarantee freedom of commercial business.

Keywords: freedom of commercial entities, forms of freedom of commercial entities, economic competence.

Постановка проблеми. Під правовим забезпеченням комерційної господарської діяльності розуміється комплекс юридичних норм, закріплених у Конституції України, законодавчих, нормативно-правових актах і актах індивідуального характеру, які встановлюють правила поведінки суб'єктів господарювання при здійсненні ними господарської діяльності, а також визначають міру відповідальності за порушення цих правил. Отже, воно за суб'єктивним станом має подвійну правову природу: по-перше, з погляду публічного права публічні органи організаційно-господарських повноважень стосовно суб'єктів господарювання є, з одного боку, зобов'язаними і мають забезпечувати

їхні законні права та інтереси, з іншого боку, у випадку порушення ними прав споживачів, антимонопольного, податкового, екологічного законодавства – мають право застосовувати стосовно них заходи публічного примусу. По-друге, з погляду приватного права вони не мають права втручатися в діяльність суб'єктів господарювання, що виявляється в різних формах захисту суб'єктів комерційного господарювання та утворення для них сприятливого підприємницького середовища. Зміст правового забезпечення комерційної господарської діяльності виявляється в чіткому, послідовному й однозначному здійсненні суб'єктами організаційно-господарських повноважень публічного права повноважень

щодо упорядкування правовідносин, які виникають у сфері реалізації конституційного права на здійснення господарської діяльності з метою отримання прибутку та утворення дійової системи державних гарантій щодо підтримки і сприянню комерційної господарської діяльності. Правове забезпечення створює те середовище, в якому діє суб'єкт господарювання, гарантуючи йому державний захист прав власності, рівність прав і свободу комерційного господарювання, вільну і законну конкуренцію, державну підтримку.

Правове забезпечення діяльності суб'єктів комерційного господарювання має стати правовою стратегією держави, суб'єктів організаційно-господарських повноважень публічного права, суб'єктів господарювання, яка включає правила, способи і методи регулювання господарських відносин; закріплення господарського правопорядку в економіці; дотримання умов законодавства, договірних відносин, національних і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Закони та інші нормативно-правові акти забезпечують реалізацію механізму правового регулювання і спрямовані на створення умов для правового господарювання й ефективного управління економікою на основі конструктивних правових засобів.

Однак аналізуючи стан розвитку вітчизняного законодавства щодо забезпечення гарантій комерційного господарювання можна виявити безліч недоліків, що потребують негайного вирішення.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Слід зазначити, що вчені господарники приділяють увагу окремим напрямкам забезпечення здійснення господарської діяльності, як суб'єктами комерційного господарювання так

й некомерційного господарювання з притаманним їм арсеналом правових засобів. Серед них певне місце займають О. М. Вінник, Д. В. Задихайло, В. В. Лаптев, В. К. Мамутов, В. М. Пашков, О. П. Подцерковний, В. А. Устищенко, В. С. Щербина, О. В. Шаповалова та інші. Проте зазначенні науковці не приділяють достатньої уваги питанням механізмів забезпечення свободи комерційного господарювання.

Формулювання цілей. Метою цієї статті є дослідження правових засобів забезпечення свободи комерційної господарської діяльності та встановлення господарської компетенції суб'єктів організаційно-господарських повноважень щодо цих питань.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших принципів поведінки на ринку є принцип свободи підприємництва. Останній забезпечується певними правами підприємства, а саме: 1) можливістю ініціативної, самостійної, здійснюваної на свій ризик і під свою майнову відповідальність економічної діяльності будь-якого дієздатного громадянина держави, громадян інших держав у межах правових повноважень, а також будь-якої групи громадян (партнерів), що об'єднуються для колективного підприємництва (акціонерні товариства, орендні колективи, спілки); 2) самостійністю організації виробництва (вибір напрямків діяльності, постачальників, посередників, споживачів виготовлюваної продукції чи послуг) та його ресурсним забезпеченням (використання з цією метою власного майна, залучення на добровільних засадах майна юридичних осіб і громадян, а також будь-яких інших ресурсів); 3) самостійністю у прийнятті будь-яких господарських рішень, комерційною свободою ціноутворення, виходячи з економічної вигоди і ринкової кон'юнктури,

правом визначення шляхів і способів реалізації продукції, у тому числі експортованих товарів і послуг; 4) реальним правом розпорядження майном, а також прибутком, що залишається після сплати податків та інших платежів, установлених законом.

На думку окремих науковців, втручання держави у підприємницьку діяльність (в тому числі, за допомогою регулювання) повинно обмежуватися лише: вимогами щодо соціальної спрямованості економіки; захистом конкуренції та протидією зловживанням монопольним становищем на ринку; захистом прав споживачів на необхідність здійснення контролю за якістю і безпечністю продукції, усіх видів послуг і робіт; вимогами щодо шанування державних символів України, охорони природи, культурної спадщини; обов'язком сплачувати податки і збори, подавати декларації про свій майновий стан і доходи; захистом від посягань на політичні, трудові та інші права і свободи, честь і гідність громадян; вимогами щодо неухильного додержання кожним Конституції та законів України [1, с. 22–23]. При цьому, правове забезпечення комерційної господарювання опосередковується двома напрямками регулюючого впливу держави: 1) регламентування порядку реалізації права на здійснення комерційної господарської діяльності, гарантуючи її непорушність і визначаючи правовий статус суб'єктів господарювання як комерційних; 2) визначення цілей, організаційно-правових засобів, методів і прийомів регулюючого впливу держави на упорядкування відносин щодо здійснення комерційного господарювання.

Ринкові відносини мають загальний характер, поширюються на всі господарські сфери й регіони країни, проникають у всі частини економічної

системи держави. У ці відносини вступає безліч суб'єктів, а у сферу обігу надходять різноманітні товари й послуги, що формує складну структуру ринку. Вивчення останньої уможливорює комплексне дослідження єдності, взаємозв'язку і взаємодії складових елементів ринку, пошуки та розвиток нових організаційних форм господарських зв'язків і товарно-грошового обміну, управління попитом і пропозицією, механізми самоналагоджування основних ланок виробництва на ефективний режим господарювання. З огляду на такі завдання найбільш поширеним є чотирипозиційний підхід до загальної структуризації ринку, а саме: з позиції його суб'єктного складу, продуктово-ресурсного наповнення, елементно-технологічних зв'язків і територіально-просторової організації.

Однак, оскільки Україна досі перебуває на етапі становлення та розбудови стабільної ринкової економіки, перед державою стоїть завдання створення як економічних, так і соціальних передумов, які б дозволили ефективно розвиватися комерційне господарювання. Між тим, досліджуючи стан розвитку економічних відносин, можна констатувати, що законодавство перестало бути фундаментом правового регулювання і не забезпечує виконання державних, галузевих і регіональних програм соціально-економічного розвитку. Сучасні умови господарювання потребують упорядкування і вдосконалення національної правової системи, зокрема, прийняття ефективних законів щодо здійснення господарської діяльності.

В цьому контексті, під ефективністю господарсько-правового забезпечення діяльності суб'єктів комерційного господарювання слід розуміти наявність очікуваного результату від

впровадження господарського законодавства у цій сфері економіки для досягнення поставленої мети за рахунок реалізації тих правових засобів, які визначені законодавством.

Виходячи з цього визначення, змістом ефективності законодавства щодо правового забезпечення комерційної господарської діяльності є реалізація комплексу господарсько-правових засобів та механізмів для досягнення наступних цілей: підвищення конкурентоспроможності національної економіки; насичення внутрішнього ринку якісними, ефективними та конкурентоспроможною продукцією національного товаровиробника; забезпечення соціального захисту громадян; сприяння здійсненню зовнішньоекономічної діяльності та підвищення експортного потенціалу; кваліфікованої реалізації господарської компетенції суб'єктами організаційно-господарських повноважень.

Однак ефективність національної економіки досягається як за рахунок оптимального змісту законодавства і мінімізації негативних наслідків при його реалізації, так і за наявності ефективного господарсько-правового механізму із забезпечення виконання урядових, галузевих і регіональних соціально-економічних програм.

Метою реалізації нормативно-правового забезпечення повинно бути створення сприятливих умов для здійснення комерційного господарювання з одночасним забезпечення дотримання господарської компетенції суб'єктами організаційно-господарських повноважень публічного права у сфері дотримання регуляторної політики з метою встановлення господарського правопорядку.

Відповідно до закону України «Про основні засади державної регуляторної політики в Україні» держава створює умови щодо нормативно-правового

та інституційного забезпечення в царині проведення регуляторної політики в господарській діяльності, розроблені певні господарсько-правові засоби регулювання такої діяльності. Цей законодавчий акт закріпив принципи регуляторної політики, визначив її основні елементи на етапі прийняття, зміни, скасування регуляторних актів, систему та повноваження регуляторних органів.

Однак, в цьому контексті, необхідно звернути увагу на формалізований характер дотримання цього виду законодавства щодо дотримання всіх принципів регуляторної політики.

До речі, за останні роки декілька раз проводилася ліквідація та перетворення спеціально уповноваженого органу у сфері регуляторної політики і підприємництва, що ніяким чином не могло сприяти розвитку такого механізму щодо гарантуванню свободи комерційного господарювання.

На думку окремих господарників, у загальному вигляді вдосконалення правового забезпечення комерційної господарської діяльності має здійснюватися за наступними напрямками [2, с. 58].

Перший напрям опосередковується необхідністю формування в суспільстві засобами агітації, заохочення, переконання суспільної думки, що процвітаючі підприємці це основа матеріального достатку усіх інших верст населення.

Другий — пов'язаний з необхідністю забезпечення умов функціонування ринкової економіки за рахунок забезпечення правової бази та суспільної атмосфери, що сприяють успішному розвитку підприємницької діяльності і створюють умови інтегрування підприємців у загальний простір соціальної відповідальності й підтримки стабільності економічних реформ

і виконання програм соціально-економічного розвитку.

Третій напрям передбачає реформування регуляторних відносин між державою та суб'єктами комерційного господарювання з метою подолання протидії ходу регуляторної й адміністративної реформи та інертності з боку органів публічної влади, які мають повноваження у сфері регуляторної політики.

В свою чергу, дотримання господарсько-правового забезпечення потребує удосконалення: 1) норм, які визначають правовий статус суб'єктів комерційного господарювання в ході реалізації ними своєї господарської компетенції й оптимізації регулюючого впливу держави; 2) сутності, змісту й ефективності господарського законодавства; 3) визначення змісту й ефективності адміністративно-господарської відповідальності; 4) господарсько-правового механізму забезпечення реалізації й захисту економічних і соціальних прав та інтересів суб'єктів господарювання; 5) удосконалення правових основ діяльності суб'єктів організаційно-господарських повноважень та їх господарської компетенції; 6) нормативно-правового забезпечення щодо недопущення зловживання суб'єктами організаційно-господарських повноважень; 7) дотримання балансу публічних та приватних інтересів при здійсненні комерційної господарської діяльності; 8) сприяння адаптації національного законодавства щодо здійснення комерційної господарської діяльності до вимог законодавства розвинутих країн; 9) основних положень щодо правових режимів здійснення комерційної господарської діяльності.

Досліджуючи ефективність механізмів господарсько-правового забезпечення комерційного господарювання, використовуючи за аналогією

напрацювання окремих вчених господарників [2, с. 58], можна запропонувати наступні заходи, що направлені на реалізацію забезпечення окремих механізмів гарантування забезпечення комерційного господарювання: 1) активізувати залучення суб'єктів комерційного господарювання для конструктивного діалогу з суб'єктами організаційно-господарських повноважень; 2) забезпечити розробку та прийняття регуляторних актів з дотриманням вимог законодавства про регуляторну діяльність.

Необхідно зазначити, що традиційно під публічно-правовим підґрунтям безпосереднього впливу держави на економічні процеси цілком слушно називають такі звані «провали ринку». Тобто необхідність втручання держави пояснюється загалом двома типами диспропорцій і дисфункцій, що виникають у процесі самостійного функціонування ринкового економічного механізму. Це, по-перше, необхідність додержання суб'єктами господарювання норм економічної конкуренції і стандартів якості та безпеки товарів та послуг, чинники, що системно пов'язані між собою, а також диспропорціями і дисфункціями, що виникають під час взаємодії економічного механізму із соціальною, екологічною та іншими сферами. Мова йде про зайнятість населення, рівень оплати та безпеки праці, вплив промисловості на екологічне середовище тощо. Слід однак, зазначити, що забезпечення функціонування ринкового механізму за умови дотримання конкурентних вимог, а також вимог до якості й безпеки ринкового продукту діяльності суб'єктів господарювання є досить стабільними і невідмінними чинниками організації економічного життя, його невід'ємними складовими. З іншого боку, питання екологічної безпеки

та соціальної гармонії є об'єктами впливу відповідно екологічної та соціальної політики держави, які мають взаємодіяти і впливати, зокрема, на економічну політику. Тому трикутник «національні економічні інтереси» – «національний економічний суверенітет» – «національна економічна безпека» є внутрішнім чинником саме економічної політики держави, зміст якого потребує постійної корекції і особливої правової форми вираження – через нормативно-правові акти та особливої правової природи – через державні програми економічного розвитку та окремих його напрямів [3].

Отже, для забезпечення стабільності економіки, безпеки суспільства, захисту прав споживачів та розвитку конкуренції, існує об'єктивна необхідність забезпечення регулюючого впливу держави щодо комерційного господарювання. Проте, необхідними умовами такого регулюючого впливу, є господарська компетенція суб'єктів організаційно-господарських повноважень та неухильне дотримання суб'єктами комерційного господарювання приписів законодавства.

Необхідно також зауважити, що визначення напрямків регуляторної політики буде неповним без визначення функцій регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання.

Так, визначаючи призначення регулюючого впливу держави на господарську діяльність, Т. М. Кравцова зазначає, що воно «криється у повсякденному виконанні державними органами функцій, які організують окремі державно-регуляторні процеси з метою забезпечення правового господарського порядку в країні» [4]. При цьому дослідниця виокремлює такі головні функції державного регулювання в сфері господарювання: функція забезпечення соціальної спрямованості

економіки (соціальна); функція забезпечення економічної безпеки суспільства і держави; функція стимулювання суспільно важливих видів господарської діяльності (стимулююча) [4].

Соціальна функція державного регулювання спрямовується на забезпечення рівних умов для розвитку кожної особистості, можливості застосування нею своїх здібностей на власну і суспільну користь. Головним завданням соціальної політики України, визначається досягнення добробуту людини і суспільства, забезпечення рівних і справедливих можливостей для розвитку людини і громадянина, побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки. Тому забезпечення соціальної спрямованості економіки вважаємо найважливішою функцією державного регулювання господарської діяльності.

Важливе значення має також функція державного регулювання щодо забезпечення економічної безпеки, в тому числі шляхом регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва.

Стимулююча функція державного регулювання полягає у забезпеченні сприятливих умов для здійснення господарської діяльності. Вона реалізується за допомогою заохочень та стимулів з боку держави щодо суб'єктів господарювання (пільг, зокрема податкових, дотацій тощо).

Отже, функції регулюючого впливу держави щодо здійснення господарської діяльності дозволяють окреслити основні цілі та завдання держави в сфері регулюючого впливу на здійснення комерційного господарювання, визначають напрямки регуляторної політики.

Висновки. Отже, одним з найголовніших механізмів забезпечення правових гарантій свободи комерційного

господарювання можна вважати забезпечення регуляторної політики. Як наслідок, забезпечення комерційного господарювання потребує удосконалення: 1) норм, які визначають правовий статус суб'єктів комерційного господарювання в ході реалізації ними своєї господарської компетенції й оптимізації регулюючого впливу держави; 2) сутності, змісту й ефективності господарського законодавства; 3) визначення змісту й ефективності адміністративно-господарської відповідальності; 4) господарсько-правового механізму забезпечення реалізації й захисту економічних і соціальних прав та інтересів суб'єктів господарювання;

5) удосконалення правових основ діяльності суб'єктів організаційно-господарських повноважень та їх господарської компетенції; 6) нормативно-правового забезпечення щодо недопущення зловживання суб'єктами організаційно-господарських повноважень; 7) дотримання балансу публічних та приватних інтересів при здійсненні комерційної господарської діяльності; 8) сприяння адаптації національного законодавства щодо здійснення комерційної господарської діяльності до вимог законодавства розвинутих країн; 9) основних положень щодо правових режимів здійснення комерційної господарської діяльності.

Література

---

1. Руденко Н. В. Право в Україні (САР/СІРА). Навч. посіб. / Н. В. Руденко — К., 2008. — 209 с.
2. Коростей В. И. Хозяйственное право Украины: теория и практика. Общая часть: курс лекций / В. И. Коростей. — Донецк: Юго-Восток, 2010. — 285 с.
3. Господарське право: підручник / Д. В. Задихайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук та ін. ; за заг. ред. Д. В. Задихайло, В. М. Пашкова. — Х. : Право, 2012. — 696 с. 4. Кравцова Т. М. Адміністративно-правові засади здійснення державної регуляторної політики в сфері господарювання / Т. М. Кравцова. Автореф. дис. д.ю.н. / 12.00.07. — Харків, 2004. — 36 с.